

УДК 340

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2022.4.2>**Шульженко Ф. П.,**

доктор політичних наук, професор,

завідувач кафедри теоретичної юриспруденції

Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВА ПРИРОДА СВАВІЛЛЯ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Анотація. У статті із застосуванням сучасної методології пізнання теорії та практики міжнародно-правових відносин з'ясовується генеза та сутність свавілля як негативного соціального і правового явища в суспільних відносинах як окремих держав, так і в міжнародних відносинах.

У науковому дослідженні застосовується науковий підхід, який надає можливість комплексно досягнути свавілля як антисоціальної і протиправної делінктовентної поведінки індивіда, її психолого-правові аспекти та мотиви, особливості репродукування в суспільній свідомості окремих соціальних спільнот, їх структуризації та легітимації в політичному процесі, приходу до влади, а також становлення свавільних авторитарних та вищих їх форм тоталітарних правових режимів. У статті викладені результати дослідження детермінантів, що сприяють появі свавілля в міжнародно-правових відносинах як в минулому, так і в сучасних умовах на межі ХХ–ХХІ сторіч. Серед них: юридична недосконалість системи світової і регіональної безпеки, яка була створена після другої світової війни та протистояння між військовими блоками НАТО і Варшавського договору, а також між ЄС і Радою економічної взаємодопомоги; зміна пріоритетів західними політиками у відношенні до системи соціальних цінностей і актуалізація питань економічної безпеки їх держав, розширення ними співпраці з авторитарними режимами в питаннях обміну передовими технологіями, товарами і послугами; тотальний страх керівників міжнародних організацій і країн західної демократії перед шантажем і погрозами з боку авторитарних держав; бездіяльність міжнародних безпекових організацій, неконкретність та суперечливість норм міжнародно-правових актів, що визначають юридичний статус цих організацій та процедуру застосування санкцій до суб'єктів правовідносин, що порушують міжнародний правопорядок; зниження ролі права і домінування політичного компонента в міжнародних відносинах; недосконала система превентивних заходів щодо обмеження свавілля, поширення зброї масового враження, денуклеаризації, що призвело до воєнного посилення авторитарних режимів, їх консолідації і протистояння з демократичним світом; деструктивна політика шредер-меркелізму в питаннях правового, політичного та економічного співробітництва між державами, примирення з державами – порушниками норм міжнародного права, заморожування регіональних конфліктів між суб'єктами міжнародного права.

В статті окреслюються можливі юридичні процедури попередження та унеможливлення свавілля в міжнародних відносинах, порушення міжнародного і, зокрема, міжнародного гуманітарного права. Акцентовується увага на інтеграції свавільних режимів сучасності, їх негативний вплив на діяльність міжнародних та міжнародно-безпекових організацій, міждержавні відносини, викладається авторська позиція щодо юридичних та політичних перспектив унеможливлення свавільної поведінки суб'єктів міжнародних відносин.

Ключові слова: свавілля, свавілля індивіда, свавілля в міжнародних відносинах, авторитаризм, тоталітаризм, шредер-меркелізм, конвергенція, держава-егоїст, ООН, ЄС, ОБСЄ, НАТО, ідеологічний конгломерат свавілля.

Shulzhenko F. P. Philosophical and legal nature of arbitrariness in international relations

Abstract. The genesis and essence of arbitrariness as a negative social and legal phenomenon in social relations of both individual states and in international relations is clarified in the article using modern methodology of cognition of the theory and practice of international legal relations.

The scientific research applies a scientific approach that makes it possible to holistically comprehend arbitrariness as an antisocial and unlawful tortious behavior of an individual, its psychological and legal aspects and motives. Also the peculiarities of reproduction in the public consciousness of individual social communities, their structuring and legitimization in the political process, coming to power, as well as the formation of arbitrary authoritarian and their highest forms of totalitarian legal regimes are applied. The results of the study of determinants that contribute to the emergence of arbitrariness in international legal relations both in the past and in modern conditions at the

turn of XX–XXI centuries are set out in the article. Among them: legal imperfection of the system of global and regional security, which was created after the Second World War and the confrontation between the military blocs of NATO and the Warsaw Pact, as well as between the EU and the Council for Mutual Economic Assistance; change of priorities by Western politicians in relation to the system of social values and actualization of the issues of economic security in their states, expansion of cooperation with authoritarian regimes in the exchange of advanced technologies, goods and services; total fear of the leaders of international organizations and Western democracies of intimidation and threats from authoritarian states; inactivity of international security organizations, uncivilly and contradictory norms of international legal acts that define the legal status of these organizations and the procedure for applying sanctions to subjects of legal relations that violate the international legal order; reduction of the role of law and dominance of the political component in international relations; imperfect system of preventive measures to limit arbitrariness, proliferation of weapons of mass destruction, denuclearization, which led to the military strengthening of authoritarian regimes and their consolidation and confrontation with the all democratic world; destructive policy of Schroeder-Merkelism in the issues of legal, political and economic cooperation between states, reconciliation with states which are violators of international law, freezing of regional conflicts between subjects of international law.

Possible legal procedures for preventing and making arbitrariness impossible in international relations, violations of international and, in particular, international humanitarian law are outlined. Attention is focused on the integration of arbitrary current regimes and their negative impact on the activities of international and international security organizations, interstate relations. The author's position on the legal and political prospects of preventing arbitrary behavior of subjects of international relations is presented.

Key words: *the arbitrariness, arbitrariness of an individual, arbitrariness in international relations, authoritarianism, totalitarianism, Schroeder-Merkelism, convergence, egoist state, the United Nations, the European Union, the OSCE, the NATO, ideological conglomerate of arbitrariness.*

Постановка проблеми. Жорстке протистояння на початку XXI сторіччя між ідеалами свободи, рівності і справедливості, з одного боку, та радикального свавільного волюнтаризму, з іншого боку, більш гостро ставить перед юриспруденцією та іншими науками завдання з необхідності з'ясування генези і сутності свавілля, а також пошуку механізмів його унеможливлення та виключення як в суспільних відносинах окремих держав, так і в міжнародних відносинах.

Зазвичай свавілля пов'язується із зловживанням політичною владою, порушенням прав і свобод людини в окремих тоталітарних режимах. Втім, правова реальність свідчить, що цей негативний суспільний феномен перестав бути іманентним окремим індивідам чи державам, а набув нових, більш агресивних форм і поширився на міжнародні відносини.

Останнім часом у глобальному світі має місце консолідація регіональних свавільних тоталітарних режимів, відбувається їх системний наступ на права та суверенітет народів, націй і держав, активізується діяльність цих режимів на підрив авторитету міжнародних безпекових організацій, блокування прийняття та відверте ігнорування їх рішень.

Аналіз досліджень і публікацій. Окремі питання свавілля індивіда, а також їх прояв

у різних сферах суспільних відносин, зокрема й міжнародно-правових відносин, досліджувались низкою зарубіжних і вітчизняних вчених від XVII століття, зокрема Т. Гобсом, Г. Гроцієм, І. Кантом, Дж. Локком, Ж. – Ж. Руссо та іншими. Серед вчених та юристів новітньої правової думки ці питання були предметом наукових досліджень О. Андрєєвої, М. Видригана, Ф. Гаска, В. Горбуліна, І. Дзюби, Д. Донцова, О. Костенка, М. Михальченка, О. Сироїд, В. Нерсесянца, Х. Ортега-і-Гасета, Ф. Фукуями та інших. Питання свавілля також досліджувались автором цієї статті з 2019 року [11–16 та інші].

Мета статті – з'ясувати витoki та сутність свавілля як негативного соціального правового явища з метою подальшої розробки удосконалення юридичного механізму забезпечення глобальної та регіональної безпеки, державного та національного суверенітетів, гарантування та забезпечення прав людини, удосконалення юридичного статусу міжнародних та міжнародно-безпекових організацій.

Виклад основного матеріалу. Свободна воля, якою наділив людину Творець, надає їй можливість діяти відповідно до встановленого в соціумі порядку або альтернативно, на свій розсуд, свавільно.

У філософії, правових і політичних теоріях генеза та сутність свавілля пояснюється

по-різному, але в більшості випадків стверджується, що воно корениться в особливостях психіки та свідомості людини. Й. Фіхте, наприклад, вважав, що свавілля іманентне людському індивіду, а Т. Гоббс стверджував, що свавілля є наслідком егоїстичної сутності людини. Задля досягнення особистого егоїстичного інтересу, бажань та уподобань, людина діє на свій розсуд, свавільно, ігноруючи і порушуючи природні права інших членів спільноти. Такі дії мають ланцюговий характер і призводять до війни всіх з усіма. На іншому рівні відносин – між суспільствами, егоїстичний інтерес окремого суспільства спонукає його на порушення прав та інтересів іншого. І в підсумку, між окремими суспільствами також виникає війна всіх з усіма.

Ф. Бекон причиною девіантної, свавільної поведінки людини вважав «ідолів» її душі, хибну свідомість, омани, що виникають від особливостей її світосприйняття, невірних життєвих вражень, почуттів, переоцінки авторитету особистостей, заботони, а також релігійно-ідеалістичні переконання.

Переконливими є погляди на свавілля в іудаїзмі, а більш системними – в християнстві, в яких свавілля є наслідком хибних рішень людей при виборі моделі поведінки між добром і злом. У єврейського пророка Амоса, зокрема, відповідність/невідповідність поведінки людини встановленим заповідям і приписам залежить від вибору нею одного з наданих їй Творцем орієнтирів поведінки: на «добро» чи «зло».

Своєю чергою, один із провідних мислителів християнства Августин Блаженний зазначав, що свободна воля, як двокомпонентне за змістом явище, керує діями душі й тіла людини. Добра воля спонукає душу людини до самопізнання, стримує бажання плоті, спонукає людину до доброчесності, а зла воля – спонукає людину до альтернативних добру свавільних дій.

Виходячи із розглянутої методології та емпіричних даних щодо з'ясування сутності свавілля слід зазначити, що в свавільних діях людини реалізується її негативна (зла) воля, обтяжена егоцентричним компонентом, яка спонукає її до виходу за межі встановлених у суспільстві правил, дозволів і заборон. Свавільня є усвідомленою поведінкою суб'єкта суспільних відносин задля досягнення якогось конкретного, визначеного ним і домінуючого

в його свідомості бажання: задоволення своїх егоїстично-індивідуальних інтересів всупереч праву, моралі, нормам інших соціальних регуляторів; збагачення любимими методами; заволодіння чужим майном; прагнення до необмеженої влади; домагання першості серед рівних шляхом підступності та нечесності тощо. Втім свавілля слабкого індивіда, як зазначав Ф. Гаєк, набуває впевненості в умовах організованої групи, яка має загальну мету, оскільки природно організована група набагато сильніша індивіда [10, с. 410].

У процесі взаємодії в суспільних відносинах, свавільна воля окремих індивідів репродукується в свідомості інших маргінально налаштованих індивідів у результаті чого свавілля стає світоглядною основою особливої, агресивної, нігілістично-аморальної субкультури, інтеграційним компонентом структуризації певної частини суспільства, яка обирає своїх лідерів та інститується в політичному процесі. З цього часу «егоїзм закритих груп або тенденція групи до перетворення в закриті завжди знаходяться в опозиції до загальносуспільного інтересу» [10, с. 411]. У викривленій хибній свідомості такої субкультури «прагнення до загальної мети порушує суспільний порядок, в якому всі люди вважаються рівними» [10, с. 309]. Окремі односпрямовані, ілюзорно-орієнтовані інтелектуали з хибною свідомістю стають апологетами свавілля, здійснюють концептуальне обґрунтування зазначеної антисоціальної поведінки, систематизують ідеї свавільного змісту і концептуально їх обґрунтовують у відповідні теорії. Квінтесенцією таких теорій, як правило, постає сукупний негативний індивідуальний інтерес більшості цієї спільноти, її намагання піднятися над людиноцентристськими природно-правовими доктринами.

Втім, індивідуальний інтерес, як зазначав свого часу Ж.-Ж. Руссо, ніколи не створював нічого великого і шляхетного [8, с. 311]. Гіпертрофований індивідуальний інтерес індивіда, який у той чи інший спосіб прийшов до влади, завжди був на заваді прогресу, вільного користування природними правами і можливостями людини. Він ставав квінтесенцією ілюзорно-ідеологічних поглядів такого очільника, який зловживаючи владою, вибудовував авторитарний волонтаристський режим, в якому воля

однієї людини (або групи людей) на свій розсуд вирішує долю інших, нехтуючи принципи природного права, створює у своїй державі антиправне законодавство, ігнорує приписи міжнародного права.

Антиправові режими створюють «громадські установи, які справжнє суспільне благо і справедливість завжди приносять в жертву якомусь уявному порядку, бо насправді він порушує природний лад і санкцією влади осв'ячує свавілля сильного й утиск слабкого» [8, с. 311].

Як свідчать емпіричні дані, у свавільних тоталітарних режимах, за допомогою одержавлених засобів комунікації, здійснюється маніпуляція суспільною свідомістю з метою програмування поглядів, почуттів, переконань і настроїв суспільства задля забезпечення бажаної очільнику – волюнтаристу поведінки підлеглих. Подібний негативний вплив на населення мав місце в фашистських Італії та Німеччині, Радянському Союзі, здійснюється в КНР, КНДР, Російській Федерації, Республіці Білорусь, Ірані та деяких інших державах.

Показовим прикладом маніпуляції суспільною свідомістю свавільною владою Росії, є досягнутий рівень викривленого світосприйняття її громадянами об'єктивних закономірностей розвитку і прогресивних цивілізаційних трансформацій. Якщо в січні 1991 року в Москві та інших містах цієї держави відбулися багатотисячні протести у зв'язку із застосуванням збройних сил проти мешканців Вільнюса і намаганням припинити вихід Литви із СРСР, то на початку агресії Російської Федерації проти України в лютому 2022 року 90% росіян підтримали свавільне рішення про порушення норм міжнародного права і суверенітету України.

Як свідчить компаративний аналіз правових засад і процесів становлення свавільних тоталітарних режимів, їх очільники після отримання чи захоплення влади першочерговими завданнями вважали її утримання, створювали жорсткі державні силові структури для приборкання опозиції, виключення можливого спротиву з боку населення, добивалися від нього підтримки відповідно до описаного Н. Мак'явеллі принципу «батога і пряника» [6].

Для утримання населення в покорі свавільні режими шляхом зловживання юридичними

механізмами та ідеологічними маніпуляціями формують у нього почуття страху і рабську психологію, віру в авторитетного очільника, який ототожнюється з суверенітетом держави і вважається гарантом внутрішньої і зовнішньої безпеки. Формування в населення страху, який переростає в тотальний суспільний страх, авторитарною владою досягається шляхом криміналізації проступків і запровадження жорстких санкцій за дії чи бездіяльність, які визнані злочинами законодавчими органами, що підпорядковані авторитарному керівнику. При чому домінуючим видом кримінальних покарань є позбавлення волі на значні строки і жорсткі умови тримання засуджених, примусова праця.

У процесі посилення свавільного впливу на суспільство в авторитарному владарюванні починають застосовуватися репресії і терор по відношенню до населення, національних меншин (спільнот) і свавільний авторитарний режим набуває ознак тоталітаризму. Задля самозбереження механізму тоталітарної держави її очільники посилюють психолого-ідеологічний вплив на населення та вживають заходів з пошуку «друзів» для підтримки серед керівників та населення інших держав, очільників політичних партій і громадських рухів за кордоном, здійснюють їх матеріальну підтримку, втручаються в політичні процеси інших держав для приведення цих сил до влади.

Зазвичай такий вплив здійснюється через поширення ідеологічних утопічних доктрин, які за змістом є гаслами, що стосуються вирішення базових потреб людей, міфічного «покращення добробуту», їх особистої та майнової безпеки, яка пов'язується з безпекою держави. Зазначені гасла стають квінтесенцією систематизованих ідеологічних концепцій, які цілеспрямовано формують викривлену, хибну суспільну свідомість з метою унеможливлення її носіями адекватної оцінки реальності як в середині країни, так і щодо її міжнародних відносин.

Як свідчать результати дослідження, попри те що сучасні свавільні авторитарні і тоталітарні режими утворилися на різній цивілізаційно-етнічній і культурній основі, вони використовують подібні ілюзорно-ідеологічні концепції та методологію впливу на суспільну свідомість. Детальний аналіз таких концепцій надає підстави дійти висновку, що за своїм змістом –

це псевдоісторіософський ідеологічний конгломерат, який поєднує ілюзорно-міфічні релігійні, комуністичні та національно-шовіністичні уявлення про сутність та перспективи цивілізаційного розвитку.

Авторитарні та вища їх форма – тоталітарні режими, традиційно здійснюють одержавлення різних релігійних конфесій і залучають їх до системного маніпулювання свідомістю населення. Із згаданих доктрин найбільш системно і послідовно релігійний компонент в системі державного маніпулювання свідомістю населення використовується в Російській Федерації. Його початком слід вважати політико-релігійну-доктрину «Москва – третій Рим», що виникла в двадцятих роках шістнадцятого століття та в сучасних умовах інтерпретована в імперсько-агресивну ідеологію «руського миру», яка немає територіального чи регіонального обмеження і є офіційною державною ідеологією Росії в міжнародних відносинах [14].

Тоталітарна Росія відновила ідеологічний штамп Московського князівства і рецептувала досвід Римської імперії, знайшовши в християнстві джерело сили, якої вже не мала. Проповідь християнства, як слушно зазначав у «Судженнях про вічний мир» Ж.-Ж. Руссо, мала для Римської імперії більшу цінність ніж військові перемоги. На релігії імперія (*a tenebris et a tenebris*), духовенство утворили суспільний зв'язок різних народів, які без будь-якої спільності інтересів, правопорядку або залежності отримали спільність принципів і поглядів, вплив яких зберігається і тоді, коли його основа зруйнована [8, с. 311].

Згадуючи пророчі слова Дж. Віко необхідно констатувати, що в сучасних умовах релігія складає головну і міцну основу державної ідеології «руського миру», який став головним гаслом початку війни Росії проти України в 2014 році та повномасштабного вторгнення на територію України в лютому 2022 року, а також ескалації її протистояння з країнами ЄС та США.

Релігійний компонент є основою інтеграції населення авторитарних теократичних режимів мусульманських суспільств, першість серед яких посідає Іран.

Особливою ідеологічною догмою сучасного свавільного авторитаризму і тоталітаризму

є ілюзорно міфологічні ідеї комунізму в усіх його концептуальних варіаціях. Втім, ідеали соціалізму (або «соціальної справедливості»), як зазначає Ф. Гаєк, що здаються привабливими, в дійсності не пропонують нової моделі, а просто викликають інстинкти успадковані від раннього типу суспільства [10, с. 313]. Комуністичний компонент державної ідеології використовується в психологічному впливі на населення старшого покоління Російської Федерації, а також держав, що вийшли з радянського тоталітаризму, так званого «соціалістичного табору» та прибічників цієї доктрини в інших країнах. Якщо в 24 країнах – членах ЄС 74% громадян схвалюють підтримку України після вторгнення на її територію Російської Федерації, то, наприклад, у колишніх «соціалістичних» державах в Словаччині – 49%, в Болгарії – 48% прибічників надання допомоги Україні, в інформаційному просторі яких Росія через засоби масової інформації продовжує поширювати імперську ідеологію [2].

Ще одним компонентом згаданого ідеологічного конгломерату, який застосовується для впливу на суспільну свідомість, є націонал-шовінізм, нетерпимість до цінностей і культури інших народів, що знайшло своє підтвердження в свавільній поведінці Російської Федерації в міжнародних відносинах, а також в діях російських військових, що беруть участь в агресивній війні проти України. Великокурсський шовінізм присутній у діяльності всіх одержавлених інформаційних засобах, проявляється в масовому психозі російського суспільства, свідомість якого вражена ілюзорними міфами щодо сприйняття цивілізаційних процесів і розуміння місця Росії в геополітичних відносинах.

У цьому контексті необхідно наголосити, що більше ста років тому В. Ленін, який є найбільш згадуваним у промовах очільника та його політичного інстемблшменту Росії, у статті «Про національну гордість великоросів» закликав Росію позбутися статусу тюрми народів та ідеології великоруського шовінізму і припинити надуманий «захист батьківщини» шляхом придушення свободи в Угорщині, Польщі, Україні, Персії, Китаї, виправдовуючи і применшуючи цим рабство свого народу [4].

На основі результатів дослідження робимо висновок, що авторитарні, а також його вищі

форми – тоталітарні режими виникають в особливих соціокультурних умовах, в яких населення протягом свого історичного розвитку було обмежено в правах і свободах, а соціальна нерівність, розподільна справедливість і безправність вважалися нормою. Це, згідно вчення Ф. Гаєка, так звані закриті суспільства, де культивувалися всі види командної економіки і колективізму, порушувалися індивідуальні свободи і унеможлиблювалось становлення правової держави. До них автор відносив всі різновиди соціалізму, серед яких націонал-соціалізм в Німеччині, фашизм в Італії, тоталітарний соціалізм у Радянському Союзі. Запровадження соціалістичних ідеалів, на думку вченого, завжди призводить до гноблення і несвободи [3].

Закриті суспільства традиційно обмежують доступ своїх народів до знань людства, пізнання сутності загальнолюдських цінностей, передової політичної та правової думки, піддають критиці ліберальні теорії розвитку економіки, права, освіти та інших сфер суспільного виробництва. Органи держави закритих суспільств традиційно і свідомо обмежують поширення цінностей, сформованих відкритими суспільствами, на свою територію і населення, ігнорують можливість прогресу завдяки розвитку інтелекту людини, свободи і незалежності мислення індивіда, що зазвичай є основою цивілізації «як найбільш ефективний метод удосконалення людського розуму» [10, с. 277]. У свавільних умовах має місце інтелектуальний застій і деградація. Зокрема, юридична псевдонаука, так званого соціалістичного напрямку, сформувала особливий тип позитивістського праворозуміння, в якому ігноруються природні права людини, а право отожднюється з писаним законодавством, приписами влади, які встановлені суб'єктивною волею і санкціоновані шляхом декоративного ухвалення підпорядкованих владі законодавчих органів. У правових системах таких держав значно обмежений приватно-правовий, а домінує публічно-правовий компонент. Водночас законодавству притаманні імперативні методи регулювання суспільних відносин.

Відірваність від сучасних культурних надбань цивілізації, патологічний страх перед свавіллям влади, а також тривале перебування

в умовах інтелектуального вакууму і маніпуляції суспільною свідомістю репродукують в закритих суспільствах соціальну апатію, аполітичність, рабську психологію, безумовне підкорення авторитету, які успадковуються наступними поколіннями. У моральній діяльності кожної людини, зазначав В. Антонович, 75% складає спадок предків і 5–10% духовні надбання минулих часів [1].

Задля утримання суспільства в покорі, збереження влади та домінування в міжнародних відносинах свавільні режими використовують положення вчення Н. Мак'явеллі, що основою могутності очільника держави є перемоги. Тому вони постійно мають створювати собі ворогів, яких можна було б здолати і здобути визнання величності у свого народу [6].

Традиційно закритими суспільствами із згаданим державно-ідеологічним конгломератом є тоталітарні Російська Федерація та Республіка Білорусь, авторитарна Китайська Народна Республіка, неототалітарна Корейська народно-демократична республіка, тоталітарна теократична Ісламська республіка Іран, які обрали собі спільних ворогів серед суб'єктів міжнародних відносин, серед яких США, ЄС та Україна.

Як свідчать результати дослідження, більшість авторитарних політико-правових режимів виникли в закритих суспільствах, в яких здійснювався соціальний експеримент «з побудови соціалізму». Серед них СРСР, РФ, Республіка Білорусь, КНР, КНДР, В'єтнам, Куба та деякі інші. Характерним для зазначених свавільних режимів є силовий, протиправний прихід до влади, яка була захоплена, як зазначав Ортега-і-Гасет, «жменькою рішучих і згуртованих меншин» [8, с. 203], яка «не має наміру впроваджувати якесь право, не журиться правовими засадами своєї влади» [7, с. 201]. Причому парламент свавільною владною використовується «для підтримання адміністративного наступництва, а не як правовий сполучник з конституційними засадами законності» [7, с. 201].

Виходячи з теоретичного аналізу Ортега-і-Гасета сутності італійського фашизму, який розглядав ним як такий, що анітрохи не дбав про освячення влади правом, а закликав – «Треба рятувати Італію» [7, с. 201], можна зробити висновок про подібність до нього ідеології Російської Федерації «русского миру». Навіть

анархізм XIX століття, заперечуючи закон, конституційну норму, виходив із моральних та політичних підстав і засад, тобто освячував і теоретично управнював свою легітимність [7, с. 202]. Ідеї «соціальної справедливості», за твердженням Ф. Гаєка, здаються привабливими, але нічого нового не пропонують, ніякої нової моделі, оскільки закликають до інстинктів, які успадковані від ранніх типів суспільства, і є насправді троянським конем, через який проник тоталітаризм [10, с. 313].

У процесі розвитку цивілізації людство виробило механізм ефективної боротьби з свавіллям та його превенції з боку фізичних і юридичних осіб, який законодавчо визначений санкціями норм права за вчинені делікти, а також систему сатисфакції за нанесену ними шкоду. Втім, механізм боротьби із свавіллям у міжнародних відносинах не може претендувати на його визнання ефективним. Міжнародні організації, в першу чергу ООН, ОБСЄ, виявилися аморфними і фактично не виправдовують своє призначення. Норми міжнародних організацій, які створені для забезпечення глобальної безпеки та попередження правових порушень їх суб'єктами, виявились декларативними і недієздатними.

Ба більше, свавільні тоталітарні режими використовують платформи ООН та інших міжнародних організацій для просування своєї імперскості, маніпулювання свідомістю суспільств в інших суб'єктах цих організацій, зловживання правом. Прикладом такого зловживання можна вважати набуття статусу члена Ради безпеки ООН Російською Федерацією, яка після розпаду СРСР і фактичного припинення його членства в Раді безпеки подала відповідне клопотання про зміну назви держави і з мовчазної згоди членів цього органа фактично стала нелегітимним членом ради безпеки ООН. Питання про вступ РФ, як держави що утворилася після розпаду СРСР, ООН не розглядалося, тобто її перебування в ООН як члена цієї організації, є сумнівним [9].

Необхідно також зазначити, що утвердженню свавілля в міжнародних відносинах сприяє принцип «кваліфікованої» одностайності в прийнятті рішень міжнародними організаціями. Маніпулювання ним окремими державами-членами «обнулює» авторитет цих організацій і принципи, заради яких вони ство-

рені. Недосконалість зазначеного принципу постійно використовують авторитарні держави-члени зазначених організацій для безпідставного блокування колективних рішень щодо попередження та припинення політики свавілля в міжнародних відносинах, порушення прав людини, регіональної та глобальної безпеки, а також застосування санкцій за порушення норм міжнародного та гуманітарного права.

Неефективність такого принципу прийняття рішень, окрім Ради Безпеки ООН, підтверджується також на прикладі діяльності ЄС та військово-політичного блоку НАТО.

Ще однією вагомою причиною свавільної поведінки очільників окремих країн у міжнародних відносинах є неконкретність і «розмитість» нормативно-правових актів, що регулюють діяльність таких організацій. Створені на засадах загальнолюдських демократичних цінностей, поваги до права і законів, «дотримання святості договорів і обіцянок», як зазначав Г. Гроцій в роботі «Про право війни і миру», вони виявилися нездатними стримати свавільні прояви і політичний шантаж авторитарних режимів та держав-егоїстів. Одним із прикладів недосконалості, забюрократизованості законодавства міжнародних спільнот є нормативний порядок, визначений ст. 7 Договору про Європейський Союз щодо застосування санкції до держави-члена, яка традиційно порушує принципи свободи, демократії, шанування прав людини та засадничих свобод верховенства права (ч. I ст. 6 Договору). Йдеться, зокрема, про систематичне блокування членом ЄС Угорщиною безпекових заходів і санкційної політики спільноти у зв'язку з війною Росії проти України.

Виходячи з результатів дослідження слід зазначити про ще одну детермінанту появи свавільних режимів – «занепад усталених форм демократії та лібералізму, що обернулись на звичайну умовність» [7, с. 202], а також появи держав-егоїстів, які віддають першість власній безпеці й економічним інтересам, переводячи на нижчий щабель цінностей ідеї гуманізму та рівності в міжнародних відносинах, дотримуються принципу мовчазної згоди з фактами порушення державного та національного суверенітетів, застосовують напівміри міжнародно-правового впливу до авторитарних режимів за такі правопорушення та не вживають

ефективних заходів превенції свавілля в міжнародних відносинах.

Державний егоїзм західних урядів, які зосредилися на політичних баталіях, утвердженні власного іміджу очільників держав, замороження регіональних конфліктів і збройних протистоянь, набув особливого прояву на межі XX–XXI ст., що призвело до посилення негативного впливу свавільних режимів на міжнародні, а також суспільні відносини і політичні процеси в західних країнах. Ба більше, свавільний режим Російської Федерації, наприклад, вдався до заходів з розколу єдності міжнародних організацій і спільнот, а також США і ЄС. На засадах особистої матеріальної зацікавленості, залучив до співпраці в своїх корпораціях із постачання і продажу в Європі енергоносіїв колишніх державних діячів високого рангу в ФРН, Франції, Австрії, Італії та деяких інших країн, які просували його бізнесові інтереси і впливали на зовнішню політику своїх урядів. У сучасних умовах західні уряди так само як їхні колишні колеги держав-егоїстів, які не зреагували відповідним чином в 20-30 роки минулого століття на легітимацію свавільних режимів Італії та Німеччини, не застосували превентивних санкцій проти Італії у зв'язку з її планами та наступною агресією проти Абіссинії, а уряди Франції, Великої Британії, США надавали Німеччині значні грошові позики, не зреагували на порушення нею Версальського договору 1919 року, відбудову збройних сил, оголошення мобілізації, так і керівники сучасних західних держав, не застосували заходів міжнародно-правового впливу та не притягнули до відповідальності РФ за анексію частин території Молдови (1991 р.), Грузії (2008 р.) та України (2014 р.), наслідком чого стала повномасштабна агресія Російської Федерації проти України.

Окрім зазначеного, утвердженню свавільного режиму РФ сприяла хибна інтенсивна політика шредер-меркелізму, в основі якої – груповий страх перед імперською політикою РФ; елементи вчення ордену єзуїтів щодо принесення слабкого в жертву сильному; заморожування міжнародних конфліктів; лімітрофізація держав, що географічно знаходяться між ЄС та Російською Федерацією, а також реанімована теорія конвергенції західної демократії і сталінсько-путінського тоталітаризму, сформована в період блокового протистояння НАТО

і Варшавського договору, ЄС і Ради Економічної Взаємодопомоги, яка підтримувалася також Францією та низкою інших країн.

Необхідно також зазначити, що західний і вітчизняний політикум залишили поза увагою попередження і рекомендації світових і українських філософів, вчених-правників, політологів і соціологів про переродження сталінсько-радянського в путінський тоталітаризм, а також інтеграцію режимів РФ, Білорусі, КНДР, КНР, Ірану в політичній економічній і військовій сферах (Див.: О. Андрєєва, І. Дзюба, Ф. Гаєк, В. Горбулін, М. Михальченко, К. Поппер, Т. Снайдер, Ф. Хукуяма, Ф. Шульженко та інші).

Тому в сучасних міжнародних відносинах, що набули ознак дуального суспільного явища, в якому протистоять одне одному демократія і свавілля, а недосконала система глобальної безпеки суспільств загрожує поверненням до природного стану, оскільки держави опинилися без влади, що судить порушника [5, с. 166]. Ба більше, заснована на страху перед агресивною зовнішньою політикою свавільних режимів хибна політика шредер-меркелізму щодо конвергенції антагонічних демократичних і тоталітарних державно-правових режимів, «взаємовигідної» співпраці з ними в сфері економіки та рекомендації з надання можливості «зберегти обличчя» порушнику суверенітету й прав народів на самовизначення, чи пропозиції очільника центральноєвропейської держави щодо «фінляндизації» України, надання безпекових гарантій Російській Федерації, запевнення агресора низкою західних держав про свою неучасть у збройному конфлікті тощо – є деструктивними і такими, що не узгоджуються з принципами загальнолюдських гуманістичних цінностей, є негативним, спонукальним мотивом для продовження свавільної поведінки агресором.

Міжнародні організації, демократичні держави, їх юридичні установи мають здійснити конструктивні заходи з побудови нової, ефективної системи глобальної безпеки здатної забезпечити превенцію свавілля і в разі збройної агресії вжити міжнародно-правових заходів щодо її придушення, а також створити умови невинній стороні «знищити іншу сторону за найменшою можливістю доки нападник не запропонує примирення, бажаючи на такі умови, які залагодять усі злочини, заподіяні ним, а також запевнить

не нападати на невинного у майбутньому» [5, с. 167]. Окрім зазначеного, міжнародні організації і спільнота демократичних держав мають забезпечити, як зазначав Г. Гегель, реалізацію права злочинця – права на покарання.

Висновки. На основі проведеного дослідження можемо зробити наступні висновки: причинами свавілля в міжнародно-правових відносинах є:

- недосконалість системи регіональної та глобальної безпеки, яка сформована за часів «холодної» війни в системі блокового протистояння між країнами-членами Варшавського договору і Ради економічної взаємодопомоги – з одного боку, та НАТО і ЄС з іншого;
- юридична і політична неспроможність ООН, ОБСЄ, НАТО, ЄС та їх органів із вжиття ефективних колективних заходів з превенції свавілля та придушення агресії тоталітарних режимів відповідно до норм міжнародного права;

– занепад усталених форм демократії, людиноцентристської правової ідеології, гуманізму, верховенства права та закону, ідей правності в міжнародних відносинах;

– недосконалість санкційна політика міжнародних організацій з попередження свавілля в міжнародних відносинах, відсутність належного правового реагування на факти порушення державного та національного суверенітетів;

– недосконалість міжнародно-правових актів, що визначають юридичний статус міжнародних організацій, неконкретність та бюрократизованість юридичних процедур із прийняття рішень міжнародними спільнотами;

– деструктивна політика шредер-меркелізму в формуванні системи міжнародних політичних та економічних відносин між державами, ідеологія примирення з свавільними режимами, замороження міжнародних, в тому числі, й збройних конфліктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Антонович В. Б. Моя сповідь. Вибрані історичні та публіцистичні твори. Київ, «Либідь». 1995. 813 с.
2. Більшість громадян ЄС схвалюють підтримку України – опитування Європарламенту. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/12/14/7152481/>.
3. Гаєк Ф. Шлях до рабства. Київ: Наш Формат, 2022. 208 с.
4. Ленин. О национальной гордости великороссов. URL: http://az.lib.ru/l/lenin_w_i/text_1914_o_natzionalnoy_gordosti_velikorossov.shtml.
5. Локк Дж. Два трактати про правління / пер. з англ. Павло Содомора. Київ : Наш Формат, 2020. 312 с.
6. Макиавелли Н. Государь. Харьков : Фолио, 2014. 221 с.
7. Ортега-і-Гасет Вибрані твори / пер. з іспанської В. Бурггардта, В. Сахна, О. Товстенко. Київ : Основи, 1994. 420 с.
8. Руссо Ж.-Ж. Сповідь. Київ : «Техніка», 2013. 636 с.
9. Україна вперше офіційно поставила під сумнів легітимність перебування Росії в ООН. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/12/1/7151702/>.
10. Хаєк Ф. Право, законодавство и свобода. Современное понимание либеральных принципов справедливости и политики. Киев : «Центр учебной литературы». 2021. 648 с.
11. Шульженко Ф. П. Гуманістичний компонент глобальної та регіональної безпеки: філософсько-правовий аналіз. *Україна і світ: правові питання регіональної та глобальної безпеки* : збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (18 травня 2022 року) / ред. кол.: Кузьменко О.В., Чорна В. Г. Київ : Видавничий центр «Кафедра», 2022. С. 7–9.
12. Шульженко Ф. П. Загальнотеоретичні та гуманітарно-правові засади кримінально-виконавчої політики. *Формування оптимальної моделі залучення засуджених до праці* : монографія / під ред. Ф. П. Шульженка (перша частина), О. В. Кузьменко (друга частина). Київ : Видавничий центр «Кафедра», 2022. 420 с.
13. Шульженко Ф. П. Політико-правове свавілля як компонент гібридної війни. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/polityko-pravove-svavillya-yak-komponent-gibrydnoyi-vijny>.
14. Шульженко Ф. П. «Руський мір» у системі загроз регіональній та глобальній безпеці. *Юридичний вісник України*. 2019 № 24–25 (14–27 червня). С. 16–18.
15. Шульженко Ф. П. Соціальна безпека перехідного суспільства в контексті глобалізації. *Правове регулювання економіки*. Київ : КНЕУ, 2003. Вип. 4. С. 23–32.
16. Шульженко Ф. П. Суспільство і політична еліта України: держава розділена в собі. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/suspilstvo-i-politychna-elita-ukrayiny-derzhava-rozdilena-v-sobi>.